

el *faber marmoris* (als quals corresponen els usos testificats supra en les *VidesR*), el *faber eboris* o artífex de vori; molt sovint és el mestre de cases o arquitecte; i a les llengües romàniques s'ha transmès en particular l'AURI FABER o aurífex, d'on ve l'*orfèvre* francès o afrancesat generalment conegut. *AlcM* només exemplifica l'ús per a ferrer o manya (en docs. del S. XIV), que certament fou el que restà més en la nostra llengua i bastant generalment en romànic. A part del francès, el mot es transmeté també a l'it. *fabbro* (amb tendència a especialitzar-se en el sentit d'artífex de coses delicades o abstractes), ja en Dante («fu miglior *fabbro* del parlar materno») i a l'oc. ant. *fabre* o *faure* 'ferrer': avui la forma del darrer tipus viva encara en gascó: Girondí «*baou*: forgeron» (Moureau, *Patois de la Teste*); cat. *Faure* (-a) només cognom.

DERIV.: +*Fabreria* 'l'ofici del fabre', reglamentat en un doc. rossellonès de 1410 (*InvLC*); *AlcM* només el registra com a nom d'un barri de Palma de Mallorca (al costat de la *Ferreria*). La concreció dels derivats i compostos de *fabre* en noms de lloc es dona repetidament: *Casafabre*, poblet del Baix Conflent; CASA FABRI 'cabana de forjador, de fargaire'. *Fabressa*, veg. supra.

Entre els derivats de FABER ocupa lloc primordial FABRICA, aplicat d'una banda a l'ofici del *faber* en general; d'altra banda sovint a l'arquitectura; i, d'acord amb el sentit preferent del *fabre* 'ferrer' o 'forjador', van tendir ben aviat a especialitzar-se en l'obrador del fargaire o forjador de metalls. Com a prolongament de FABRICA han quedat en català dues formes: *jàbrega* i *farga*. Llur distinció al principi degué ser complexa en català, participant-hi factors geogràfics i semàntics, encara més que simples distincions fonètiques: en el sentit de caràcter més o menys rigorosament hereditari; la documentació en tot cas, ens mostra la forma menys distanciada del llatí, o sigui *jàbrega* en usos, contextos i ambients, d'aire no menys popular que *farga*. *Fàbrega* s'aplica clarament dels orígens a l'obrador del ferrer o forjador: «habeat Sanctus Cucuphas ibi ecclesiam Sancte Marie, que est foris murum, et habeat *fabregam* sua, sicut modo habet in Moja, et habeat furnem suum», a. 1109 (*Cart. de St. Cugat* III, 8), on veiem l'abadia de St. Cugat reservant-se la ferreria o farga de Moja, com a dret feudal, a l'igual que el seu forn.

L'abat d'Arles de Tec, en un document de 1168, va imposant tributs, obligacions i pagaments a cada un dels masos del terme de Costoja (a un una *migera de blat*, a d'altres unes garbes de civada, o una jova o un jornal de sega ...) i a Bosquerons «un fex de palca, et deferat carbonem ad *fabrega* de Roirús» (a. 1168, *RLR* III, 289): evidentment aquesta farga pertanyia al monestir d'Arles i fent-se carbó a Bosquerons els imposava el proveïment de carbó a aquells fargaïres. Igual, però, en textos en català pur: «los farrers de qui són les dites *jàbregues* ...», en un doc. de drets senyoriais, de l'any 1282 (Hinojosa, *Reg. Sen. en Cat.*, p. 355).

També apareix, és veritat, aplicat a l'arquitectura, acc. en la qual fóra més d'esperar un tractament de

menys rigor hereditari, amb el matís de 'construcció, estructura o fàbrica d'un edifici': «los bayns, emperó, a construir e a refer los murs de la Ciutat pertanguen, als quals foren deputats: les rendes dels quals e les exides sien despeses en la *jàbrega* d'aquells, segons arbitre de dos prohòmens», *CosTort.* (ed. Ol., p. 493). I amb aplicació de matís més abstracte o intel·lectual: «tribulació és la *jàbrega* e lo martel de paciència» en el *Libre de Vicis e Virtuts* de la Nacional de París extractat per Balari. *Fabregat*.

Els fets més moderns ens ensenyen que *farga* va imposar-se a la llarga per a la casa, cabana o obrador del forjador, o del fabricant de ferro, en particular dels encontorns rurals o muntanyencs. Especialment dens això en les comarques pirinenques: la Farga de Bruguera (Freser avall de Ribes), la Farga de Riu al peu de Talaixà, la Farga de les Tenes (sota Vallfogona), la que després s'ha dit *Farga de Babiè* aigües avall de Ripoll, la *Farga de Moles* a l'entrada d'Andorra, la *Farga del Turcs* on desaigua a la Valira el riu d'Aóls, la *Farga de Boi*, sota Caldes, la de Castellarnau i altres incomputables a la Vall Ferrera.

Ja ho trobem esmentat en un document vallespirenc de 1381, de la vall de Prats de Molló: «de pagar tributs --- molt menys se'n poden scusar los *fargaïres* de la dita *farga* de Prats e los obrers d'aquella» (*Libre Roig* de Prats de Molló, fº 67v). De la farga moguda amb un salt d'aigua se'n va dir *molina* al mateix temps que *farga*: *molina* era també, però, la dels serradors, i amb una i altra especialitat ens l'exemplifiquen els nombrosos noms de lloc de Cerdanya i comarques de l'entorn anomenats *La Molina*: així ho veiem en els *Stils* de Vilafranca de Conflent, confirmats el 1371: «De exequcione contra extraneos *farguerios* facinda --- aliqua *molina ferrea* --- nullus *tragerius* sit ausus portare menam ferream ad *molinam* in qua dictus debitor ferracerius ---» (*Stils*, fº 39r), on convé, però, observar que els redactors probablement dirien, tant com *la molina*, *la farga* (com n'és indicatiu l'usar *farguer*), sinó que *molina* era més manejable per ser usat en llatí que no pas haver de cansar-se a cercar quina era la forma amb què es pogués donar figura llatina al mot vulgar *farga*. Cf. *FARGALADA*, mot influenciat per aquest, però d'origen diferent.

Altrament FABRICA rebé en les llengües romàniques veïnes unes formes o evolucions paral·leles a la catalana. En llengua d'oc antiga en part tenim *farga*, en part *faurga* i formes semblants, i en part *fabrega* (que aviat allà desplaçà l'accent); en els dialectes castellans, l'encontre complex de BR-G, en vocalitzar-se la B com a *y*, donà ocasió a una doble transposició consonàntica, *frab'ga* > *frauga* i *fragua*. També en gascó trobem formes afins a aquesta.

La que actualment es diu *Forge d'Angosse*, en el Bearn, apareix en la forma *la Fàrgoe* l'any 1385; hi ha masos anomenats *Hargous* i *Hargues* en els termes d'Orthez i de Salies, que apareixen també com *Fàrgoes* en llistes d'aquell mateix any;² llegim en un doc. de 1457 del *Cartulari* d'Ossau el nom de Bertran de *Fàrgue* i el de Fortaner de *la Fàrgoa*, entre els veïns de